

פרשת ויגש

(ע"פ ספר "שם משמאל", לרבי שמואל בורנשטיין מסוכוטשוב)

שתי תקריות שונות בפרשתנו גורמות לפירוש רש"י בלתי רגיל.

"ויפל [יוסף] על צווארי בנימן אחיו ויבך, ובנימן בכה על צוואריו" (בראשית מ"ה, י"ד)

רש"י: "ויפל על צווארי בנימין אחיו ויבך: על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין, וסופן להחרב (מגילה טז)."

"ויאסר יוסף מרפכתו, ויעל לקראת ישראל אביו גשנה, וירא אליו, ויפל על צוואריו, ויבך על צוואריו עוד" (בראשית מ"ו, כ"ט)

רש"י: "אבל יעקב לא נפל על צווארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו, שהיה קורא את שמע"

הבה נבדוק כל אחת מהפגישות האלה, וננסה להבין מדת מה מהעומק הטמון מאחורי הפירושים המעורפלים האלה.

בפגישה בין יוסף ובנימין, רש"י ללא ספק מפרש את הצורה המוזרה של המילה "צווארי" בלשון רבים. בכלל לא ברור, מדוע הוא מתייחס לבית המקדש כאל צוואר. השימוש הזה בעצם נובע מפסוקים שבשיר השירים, בהם שלמה המלך קורא:

"כַּמְגִּדֵּל דָּוִיד צְוֹאֲרֶךְ, כְּנֹוֹי לְתִלְפִּיּוֹת..." (שיר השירים, ד', ד')

"צְוֹאֲרֶךְ כְּמִגְדֵּל הַשֶּׁן" (שיר השירים, ז', ה')

אנחנו מבינים שרש"י משתמש בדימוי "צוואר" בהסתמך על הפסוקים האלה, אבל מדוע בית המקדש הינו צוואר?

בעל ה"אבני נזר" מסביר שקיים קו דמיון ברור בין תפקידו הפיזיולוגי של הצוואר ומטרתו של בית המקדש. הצוואר הוא באופן פשוט הקשר בין הראש לגוף – בין המרכיבים השכליים – רוחניים והגופניים – גשמיים של האדם. זהו בדיוק תפקידו של בית המקדש – קשר. הוא קושר את הקב"ה ורוחניותו לעולם הגשמי, צינור של זרם רוחני שדרכו שתי ממלכות שונות מסוגלות להיפגש.

האריז"ל, בהקשר שונה, מרחיב המונח של צוואר. בצוואר נמצאים שלושה מרכיבים עיקריים: הוושט, הקנה והוורידים. לכל אחד, לא רק תפקיד גופני, אלא גם תפקיד רוחני נפרד. הקנה מייצר את צליל התפילה ולימוד התורה. הוושט בולע את המזון שיתפרד למרכיביו – החלק הטוב ישמש לקדושה, לחזק את הגוף לתפקידו הקדוש, והפסולת

תושמד. בסופו של דבר, החלקים הטובים מפיחות רוח חיים בדם, שמובא מהלב למוח דרך וורידים הצוואר, ומחזקים את היכולות השכליות.

בהמשך לפירושנו, אנחנו צריכים להיות מסוגלים לגלות כל אחד משלושת השימושים האלה, לא רק בצוואר הגשמי, אלא גם בצוואר הרוחני, בית המקדש. אנחנו יכולים בהחלט לראות שבית המקדש שימש כצינור לכל התפילות, כמאמר חז"ל: "והתפללו אל הבית הזה: ... יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים". (ברכות ל', עמוד א').

כל תפילה מתרוממת להקב"ה, דרך בית המקדש, מקום שבו נפגשים שמים וארץ. היו גם מזמורי תהילה ששרו עם כל קורבן שהובא בבית המקדש, שעלו באותו דרך. אלה מקבילים לתפקיד של הקנה בגרסה הפיזית של הצוואר. הקורבנות עצמן שעלו באש המזבח מקבילים למעשה הבליעה המבוצעת על ידי הוושט. ולבסוף, הווידויים והחרטות למעשים שעברו שהם תנאי מוקדם לקורבן מוצלח מקבילים. לוורידים הצוואר.

הווידוי הינו פעילות שכמו הוורידים מקשר המרכיבים הרוחניים והגשמיים של האדם. החוזר בתשובה מבין את טעותו, מתוודה ומשעבד את רגשותיו ומעשיו לדרכו החדשה בחיים. הקשר בין המוח והגוף דומה לזרם הדם המזין שהוורידים מעבירים ביניהם.

כעת אנחנו מסוגלים להעריך מדוע בית המקדש מתואר כצוואר. ברגע שיוסף פגש את בנימין, הם התחבקו וכל אחד בכה על צווארי השני. הפגישה הזאת, טעונה משמעויות, ממחישה את כל תקוותיהם ואכזבותיהם לחייהם ולחיי זרעם: בנין בית המקדש, מוקד החיים היהודיים, וחורבנו הסופי.

נפנה כעת לפגישת יוסף ויעקב. המדרש המתאר את מעשי יעקב, קשה להבנה. יעקב לא נשק את בנו כי הוא היה קורא את קריאת שמע. אילו זה היה הזמן של המצווה הזאת, גם יוסף היה חייב לאומרו. המהר"ל בפירושו על רש"י מסביר:

כשיעקב ראה את בנו בתפקיד מלך, התמלא לבבו באהבה וביראת ה', כשהוא שם לב איך דרכי ה' בטיפולו בעולם הם טובים ומושלמים, ואיך הוא מתגמל את היראים אותו. זהו מנהג החסידים – כשדברים טובים קורים להם, הם דבקים בה' בגלל המעשים הטובים והנאמנים שהוא עשה איתם. הדבר מסומל על ידי אמירת קריאת שמע, שבה מוזכר איחוד מלכות שמים, והאהבה שעלינו להקדיש לה. היה בהחלט מתאים ליעקב לומר קריאת שמע, בעת שבנו יוסף הגיע אליו, אחרי כל הצרות שבנו גרם לו, ועכשיו כשהוא רואה אותו משמש כמלך, הוא התמלא אהבה להקב"ה שעשה את זה בשבילו. לכן הוא קיבל על עצמו את מלכותו, את אהבתו ואת יראתו. (גור אריה על רש"י, בראשית מ', כ"ט)

לא היה אז הזמן לומר קריאת שמע, כמו בכל ערב ובוקר, אלא זה היה מחווה ספונטני של אהבה לה', שהתאים במיוחד לנסיבות שבהם היה יעקב.

אולי ניתן להציע דרך שונה במקצת להבנת המקרה. נסיעת יעקב למצרים סימן התחלת תקופה אפלה בהיסטורית העם היהודי: גלות מצרים.

מסביר הרמב"ן: כשיעקב ירד למצרים, הוא הרגיש שבשבילו וזרעו התחילה הגלות. הוא פחד, ולכן הקריב קורבנות לאלוקי אביו יצחק, כדי שלא תפגע בו מידת הדין. (רמב"ן, בראשית כ"ו, א')

בכניסה למצרים, בתחילת הגלות, נקט יעקב צעדים כדי לשפר את הדין החמור, וזאת על ידי אמירת קריאת שמע. בקבלו על עצמו את יחוד ה' ואת אהבתו, יעקב השיג מעבר למידת הדין וביקש מהקב"ה רחמים עבור זרעו. המסר ברור: כל התחלה קובעת את ההמשך. ההצלחה של כל המבצע תהיה תלויה בטיב ההתחלה. יעקב רצה לוודא שגלות מצרים תתחיל בהצהרת אמונה ביחוד ה', ובאהבת יעקב בו. זה יבטיח שהרעיון המרכזי הזה יאפיין את כל הגלות. יעקב קיווה והתפלל שבמשך כל עבודת זרעו במצרים, החוויה העיקרית שלהם תהיה של רחמי ה' המבטלים את מידת הדין הקשה.

כשיעקב פגש את יוסף בגבול שבין כנען למצרים, רגשי האהבה כלפי בנו גדלו בצורה נמרצת. יעקב אבינו ביטא את רגשותיו, לא אל בנו, אלא כיוון אותם למקור כל אהבה, הקב"ה. ככה התחילה גלות מצרים, בדיוק בצורה שביקש יעקב – בביטוי של אהבה עזה להקב"ה.

זה ההסבר מדוע יוסף לא אמר שמע כשהוא פגש את אביו. אנו בטוחים שיוסף היה מוצף שמחה כשראה את יעקב אחרי שנים רבות כל כך, ובלי ספק כיוון את רגשי אהבה והכרת התודה שלו כלפי שמים, כשם שעשה זאת אביו. אולם היה הבדל משמעותי. יוסף כבר היה בגלות. ימי התחלת ניסיון הגלות שלו היו רחוקים. הוא כבר חי במצרים שנים ארוכות, ולכן לא התחיל שום דבר חדש או מעשה רב רושם בעת פגישתו עם יעקב. מכיוון שזו לא הייתה התחלה, אמירת שמע לא הייתה יכולה למלא אותו תפקיד עבור יוסף, כפי שהיה עם יעקב. כעת אנו מבינים מדוע, בזמן שיוסף בכה לראות שוב את אביו, יעקב נשאר מנוכר, ובחר לקרוא קריאת שמע ולהתחבר להקב"ה.